

Utdrag ur boken
Rysshärjningarna i Ornö socken 1719
av Britt-Marie Utter Wahlström

Förlag: KOMPASSROSORNA ISBN 91-631-2504-8

Boken finns att köpa via [Kymmendö Internetbokhandel](#)
- specialbokhandel för den skärgårdsintresserade

**Denna artikel är ett utdrag ur det kapitel som
specifikt handlar om **Dalarö****

**Utdraget ur boken återges med tillåtelse av
Britt-Marie Wahlström 2008-03-11**

GALÄRFLOTTANS SISTA DAGAR I SKÄRGÅRDEN

Rapport från Ornö under tre dagar i augusti

Lotsen Jan Erickson berättar att i dag, som han flyktade har sett följande orter vara av fienden i brand tända näml: Gälön Musckön Ornön, av de 4 gårdarna som fienden förrut har skont.

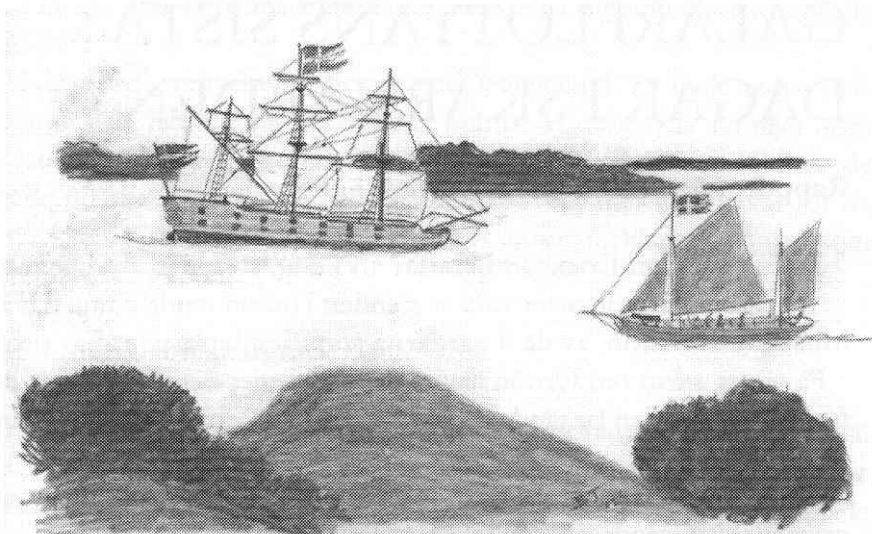
På västra sidan om Ornön är fiendens Gallejer och fartyg, och han fruktade at fienden lär tända an på Dahler ön. Denna lodz är hemma på Dahler ön."

Ovanstående rapporterades den 10 augusti till militärledningen och prins Fredrik sände genast ut en order om rekognosering av läget i området. Kapten Cedercrona sändes iväg samma dags afton med en Echalupe, ett mindre roddfartyg, som även hade mast och segel med vanligen femton mans besättning. Han återkom sent nästa kväll "uti mörkningen" och avlade rapport. Han hade varit på Dalarö som ännu inte hade härjats av fienden "såsom det lotsen sist berättade". Vid Dalarö skans hade han fått höra att tre av fiendens "dubbla Echaluper" varit vid skansen dagen före och försökt "bortsnappa någon av de Cofferdister" (handelsfartyg) som låg i skydd där. Men de hade inte lyckats, en blev skjuten i sank och en fick masterna avskjutna. Han hade även varit 1 mil utanför Dalarö, på Ornö. Där var det bedrövligt, allt var uppbränt, berättade han: "Såväl skog som allt det uppå samma ön varit, så att ingenting därpå finnes." Som lotsen berättat låg "hela fiendens Gallärflotta" vid västra Ornö. Han hade inte kunnat räkna alla fartyg på grund av den starka brandröken som drev över honom. Var exakt detta var är svårt att veta, men kanske .att Apraxin nu visste att han inte behövde frukta Dalarö skans och låtit delar av flottan passera längs med västra sidan av Ornö och andra delar även på den östra sidan. En gissning kan vara att de låg vid norra delen av Ornö, där de hade fri sikt ut över Jungfrufjärden och även stora vatten att röra sig på.

De fyra gårdar som lotsen sett fienden bränna den 10 augusti kan mycket troligt ha varit Skinnardal, Silverberget, Östra Hässelmara och Fåglarö, de som låg närmast Dalarö skans och som fienden nu upptäckte på sin väg norrut.

Vid en ö inte långt därifrån hade kapten Cedercrona också upptäckt delar av fiendens flotta. Han hade varit iland på ön och räknat till 8 stycken stora galärer, 30 stycken halva och några stycken dubbla Echalupar. Han hade upptäckt 2 galärer, med hissade segel och grön standert (trekantig, tvåtungad flagg för kommendörfartyg) inte långt från land och varit så nära att han hört besättningen tala. De var på väg norrut och då han skjutit på dem med musköterna hade de kastat ankar. Vilken ö det kan vara är ovisst, men om fiendens flotta, vid ön och vid Ornö, låg still under några dagar borde det finnas spår av ryssugnar. Ön kan därför ha varit Stendörren, där redan flera ugnar var byggda och vid Ornös västra sida kan delar av flottan passerat under de dagar den iaktogs där, ty där finns inga ugnar utom den vid Toren.

Rapporten om kapten Cedercronas iakttagelser sändes den 12 augusti från Kungshamn vid inloppet till Skurusundet från Stockholmsidan, till Högvälborne Herr Baron Edeward Taube å Waxholmen. Amiralitetet förstod nu att fiendehären förberedde en attack mot huvudstaden, troligen genom Baggstaket.

Dahlerö, Sveriges Kungliga Tullkammare härjas

På Dahlerö bodde mellan 150 -200 personer fördelat på knappt 50 hushåll. Det var anställda inom tull- och lotsverket med familjer, såsom tullinspektören, lots åldermannen, lotsar och matroser, samt änkor till lotsar, båtsmän, tullmän så kallade "besökare", och kyrkvaktmästaren. Där bodde också skraddaren och krögaren på krogen, medan prästen hade sitt boställe vid " Hässelmara på Ornö. Boningshusen, små grå stugor och kojor, låg utspridda mellan bergen ovanför sjökanten runt Dalarö hamn, nuvarande Fiskarhamnen. Det som betecknades som hamn var vattnet utanför Dalarö mot Jutholmen och Aspö där de stora segelfartygen ankrade upp. Kapellet, klockstapeln och dåvarande tullhuset var belägna på samma platser som idag. Den grå omålade träkyrkan var troligen byggd av timmer, med spetsigt tak och betydligt mindre än dagens kyrka. Alldeles nära vattnet vid nuvarande Hotellbryggan låg ortens största anläggning, världshuset med krogen och sina många hus, en viktig detalj för den tidens resenärer.

I Dalarö kunde de resande besöka krogens källarstuga och bli serverade vid bänkar och bord. Den låg i krogens undervåning av sten och hade fönster och en spis där de kunde värma sig om det var kyligt. På samma plan fanns också 3 stora källare till förråd. Övervåningen hade en förstuga och innanför fanns ett stort kök med spis, 2 salar och 4 kamrar för övernattnings, alla med stora järnbeslagna fönster och järnspjällförsedda spisar. Högst upp fanns vinden med dubbla brädtak. Bredvid låg ett alldeles nytt envåningshus på en hög stenmur. En stor trappa ledde upp till den stora förstugan där 2 kontor fanns samt trappan upp till vinden. Innanför låg det stora köket med spis, en stor sal och 5 kamrar med målade tak och spisar med järnspjäll. Alla fönster i byggnaden hade järnbeslag och alla dörrar i de båda husen var försedda med lås, nycklar och gångjärn.

Till krogen hörde också ett stort brygghus för ölbryggningen och ett brännhus med stora spisar, 1 spannmålsbod med 2 våningar i vars stora låror säd och råg förvarades. För att kunna undfagna sina gäster med mat måste krögaren hålla olika djur vid världshuset och där fanns ett stort nytt fähus med hövind och fårhus med 3 svinhus under brädtak. De resenärer som kom resande med häst kunde ställa in den i stallet med 12 spiltor vilken också hade stor hövind och vagnshus med dubbelt brädtak. En stor vaktstuga med spis och fönster fanns vid krogen samt en ny pump med järnvev, kanske det var en brunn som menades. Alla hus var försedda med lås och gångjärn, vissa dörrar hade lås med nyckel och andra enbart lås, kanske en hasp eller slå. Vid sjökanten kunde fartygens landstigningsbåtar lägga till vid en stor brygga när besättning och passagerare besökte krogen.

Dalarös innevånare hade under nästan en månads tid sett fiendens framfart bland öarna utanför. Rökpelarna hade syntits tydligt i början av anfallet men vartefter dagarna gick blev luften tätare och gråare mot öster, solen hade svårt att nå ner med sina strålar genom röken och det blev svårt att andas. Många öbor sökte sig till Dalarö när de flydde från sina hem och kunde berätta om den hemska fienden, bland annat den

När Dalarö varmbadhus i Fiskarhamnen revs 1953 hittades under byggnaden och en gammal brygga ett brunnet vrak. Enligt en muntlig tradition i familjen Sandberg på Dalarö har en släkting, född slutet av 1700-talet, berättat att vraket var en rysk galär. Anders Franzen, Vasas upptäckare, intygade även att måtten på vraket stämde överens med de ryska galärernas. Två bitar, troligen delar från däcksbalkarna, finns ännu bevarade i en privatpersons ägo medan resten av fartyget eldades upp 1953.

tidigare omnämnde prästen från Nämndö. Dalaröborna blev naturligtvis också rädda och undrade när fienden skulle drabba dem. Många gav sig kanske iväg mot skogarna en bit från kusten men de som måste stanna kvar var lotsar och tullare. Färre och färre segel syntes mellan öarna och på krogen hölls ständigt utkik efter fienden. Kanske innevånarna kände sig säkra med Dalarö skans så nära.

Men ryssarna måste naturligtvis härja och bränna Dalarö med Stockholms stora sjötull, innan den stora insatsen mot Stockholm inleddes, trots risken att bli beskjuten från Dalarö skans. Omkring den 12 eller 13 augusti anföll ryssarna Dalarö och härjade ordentligt. Om fienden landsteg med sina galärer på Dalarö är osäkert, de kan ha landstigit längre norrut och tagit landvägen till samhället. Då tsar Peter gett order om att skona alla kyrkor blev Dalarö kapell liksom klockstapeln kvar till eftervärlden. På många orter plundrades kyrkan på sina inventarier, men inte på Dalarö. Här koncentrerade man sig på att bränna krogen, tullhuset samt boningshusen för tull- och lotspersonalen, de viktigaste byggnaderna för upprätthållandet av Sveriges Kungliga Tullkammare på Dalarö. Nästan all bebyggelse brändes av ryssarna vilket Dalarös präst Petrus Gadd berättade i en skrivelse till domkapitlet: "församlingen, nembl.n Dahlerö är och afbränd, allenast några få huus behåldne". Hans boställe på Ornö var nerbränt och han flydde till fasdandet, men där var "Kyrkians huus wid

Dahlerön neder rast att jag måste hjälpa mig med ett litet huus under ~andemars Gods", där han hade sin bostad under flera år. Bredvid kapellet lär ett hus ha stått som kyrkan ägde.

I "Dahlerö Församlingh Nederlades uti aska Dahlerö Wärdshuus eller Krog", skrev grevinnan på Tyresö till Tinget i sin förteckning över allt hon förlorade. Hon värderade alla byggnader till 29.300 d km. Vårdshuset och krogrörelsen var utarrenderad och krögarens förlorade egendom upptogs till 3.015 d km och 16 öre.

Nio lotsfamiljer drabbades hårt av härjningarna. Lotsåldermannen Johan Cederman förlorade lösöre för 2.217 d km och lotsen Jan Erickson, som sett Ornö brinna tidigare, hade värden för 1.300 d km medan lotsen Olof Matzson endast uppgav 18 d km i förlust. Systrarna Stina och Sigrid Åhmans gemensamma lösöre uppgick till 430 d km och lotsänkornas förlorade egendom värderades från 112 till 1.000 d km.

Med reservation för ev. fel vid inskanning av texten